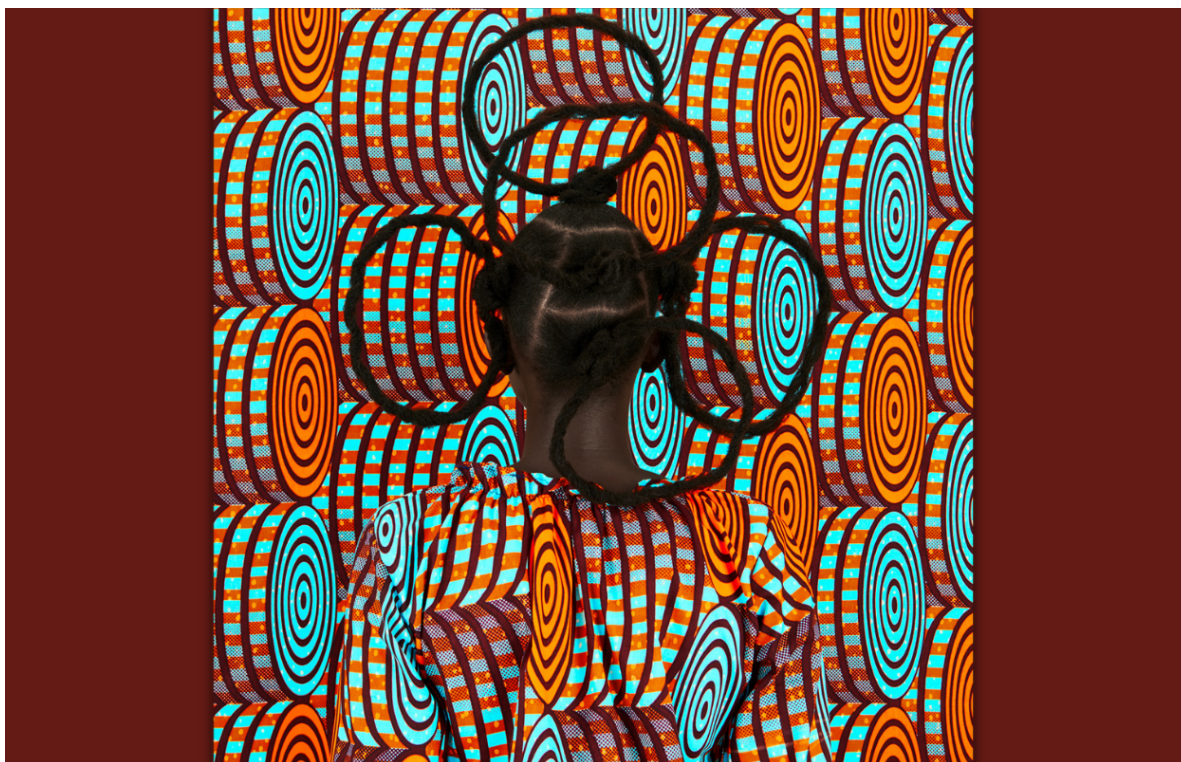

LA CULTURA AFRICANA I LA SEVA PROJECCIÓ AL MÓN

Kènia: les històries no explicades, al centre del debat

Samira Sawlani

Fotografia: "Camo", [Thandiwe Muriu](#)

Al llarg de molts anys, les històries que han predominat sobre el continent africà es generaven als mitjans de comunicació i a la cultura popular occidentals. L'imaginari girava entorn de fams i conflictes, i d'altres temes trillats que reforçaven certs estereotips. Bona part del que sabem o sentim sobre el continent està relacionat amb l'arribada dels colons, la vida sota el seu domini i la subsegüent independència. Solen quedar exclosos del discurs general temàtiques com la vida abans de l'arribada dels poders estrangers, la brutalitat de la vida sota el domini del colonialisme i les matances, el terror i el valor que van formar part de la lluita per a la independència. Aquest menyspreu no es limita al discurs general, sinó que en alguns casos també s'estén als sistemes educatius i a la memòria nacional d'alguns països.

Al llarg dels anys, s'ha observat una proliferació d'obres cinematogràfiques, narratives, periodístiques i musicals produïdes al continent, que posen en dubte els discursos generalitzats, i relaten històries des d'unes perspectives que, d'una altra manera, s'han esborrat o oblidat. Un altre exemple d'aquesta tendència és el teatre i, en concret, l'obra

keniana *Too Early for Birds* (Massa aviat pels ocells), que així ho posa de manifest.

Too Early for Birds: els inicis

El 2016, dos artistes kenians, Ngartia Bryan i Abu Sense, van trobar-se per pensar com podien dedicar-se a escriure i actuar a temps complet. En un primer moment, se'ls va ocórrer la idea de crear un programa de televisió, conegut com a *City Siris*, amb abundant contingut històric. Bona part d'aquest contingut es basava en les obres narratives i d'investigació d'autors kenians com l'escriptor Morris Kiruga (també conegut com a Owaahh), que en seu blog narrava fets poc coneguts de la història de Kènia, així com en l'obra del dramaturg i escriptor de contes Ogutu Muraya basada en el llibre *Living Memories* de Al Kags, que relata la història de diversos individus que van viure els anys del colonialisme i la post-independència.

Van proposar el programa a diversos canals de televisió, però cap no estava disposada a comprometre's. «Una vegada i una altra ens donaven una mateixa resposta que ens semblava estranya: que la proposta era brillant, però potser massa intel·ligent per al públic kenianà. La qual cosa no tenia sentit, perquè nosaltres mateixos érem kenians que narraven històries kenianes», explica Ngartia. Després de molta deliberació i després de realitzar una sèrie de sondejos als mitjans de comunicació, van decidir portar la seva idea al teatre. Les històries que Owaahh explicava al seu blog assentarien la base de l'obra *Too Early for Birds*.

Al llarg dels anys s'ha observat una proliferació d'obres artístiques produïdes al continent que posen en dubte els discursos generalitzats, i relaten històries des d'unes perspectives que s'han esborrat o oblidat

Al cap de poc temps, es van oferir per col·laborar en el projecte alguns dels artistes, músics, escriptors, productors i editors més excepcionals del país, com Wanjiku Mwawuganga, Zosi Kadzitu, Miriam Kadzitu, Aleia Kassam, Anne Moraa, Laura Ekumbo, Tonny Muchui, Hellen Masido, Kimani Wandaka, Siteiya Njeri, William Mwangi, Gathoni Kimuyu i Njagi M'Mwenda. Malgrat que el desig de crear i actuar era part de l'incentiu dels fundadors de *Too Early for Birds*, hi havia motivacions més importants, com el desig de connectar en profunditat amb la tradició africana del relat oral, i el de suscitar l'interès del públic per les històries de Kènia.

La història perduda

A *The Invention of Africa Gnosis Philosophy, and the Order of Knowledge* («La invenció de la gnosi, la filosofia i l'ordre del coneixement africans»), el filòsof, acadèmic i escriptor congolès V.Y. Mudimbe va escriure: «l'estructura colonitzadora ha fet sorgir un sistema

dicotomizador i, amb aquest, unes quantes polaritats paradigmàtiques: tradició versus modernitat; oralitat versus escriptura o impressió; o comunitats agràries i tradicionals versus economies molt productives. A l'Àfrica hi ha la creença generalitzada que, passar dels paradigmes tradicionals als moderns, és per si mateix una forma de progrés» [1].

L'observació de Mudimbe pot fer pensar que la paraula escrita ocupa un lloc més respectat i superior en relació amb l'oral, ja que el pas de l'oralitat a l'escriptura i a la impressió s'entén com un avenç. I és precisament per aquesta raó que «ens vam proposar connectar en profunditat amb la tradició oral d'explicar històries, un costum africà per excel·lència. Sovint, la literatura oral es considera una forma narrativa obsoleta, i menys important que l'escripta. Però ens feia sentir diferents. Era viva. Així és com hem continuat explicant la majoria de les nostres històries, i fer-ho oralment, i no per escrit, no li resta valor», afirma Ngartia.

És més: Ngartia Bryan i Abu Sense estaven cansats de sentir que no hi ha històries kenianes que valgui la pena narrar, i menys encara si tenen a veure amb la història del país. I afegeix: «teníem present que el mateix sistema educatiu ens havia privat de la nostra pròpia història. Grans parts d'aquesta s'havien omès, i la resta s'havia suavitzat perquè encaixés en el discurs colonialista i en el dels règims que es van instaurar després de la independència».

A Wretched of the Earth (publicat en castellà com «Los condenados de la Tierra» per Ed. Txalaparta), Frantz Fanon sosté que els colonialistes no només aspiren a explotar, oprimir i robar als pobles colonitzats: «potser no hem demostrat prou que el colonialisme no s'accontenta amb sotmetre a un poble i desposseir la ment indígena de tota forma i contingut. Mitjançant una mena de lògica recargolada, recorre al passat del poble oprimint per distorsionar-lo, desfigurar-lo i destruir-lo. Aquest procés de desvaloració de la història precolonial avui adquireix un significat dialèctic» [2]. Fanon ens recorda la importància de la història, les maneres en què el colonialisme ha estat capaç d'esborrar-la i alterar-la i, en última instància, d'eliminar la seva relació amb la identitat d'un poble. Aquest va ser un altre factor fonamental que va inspirar la creació de *Too Early for Birds*.

«A mesura que desenvolupàvem l'obra, aquesta es va anar transformant en un projecte sobre la identitat. Vam començar a preguntar-nos què ens definia com a individus. Són les històries que ens expliquem? El nostre passat personal? La nostra nacionalitat? Què significa identificar-se amb un país que es va fundar fa tot just un segle? Fins on es remunta la nostra identitat? Qui i com era el nostre poble abans que un grup d'homes blancs s'asseguessin entorn d'una taula a Berlín i, moguts per la cobdícia, tracessin una sèrie de línies sobre un mapa? De quina manera aquestes històries i la manera d'explicar-les influeix en com ens veiem i ens comportem avui dia?», diu Ngartia.

Fins i tot la decisió de quins aspectes de la història de Kènia havien d'incloure, es va prendre endinsant-se en els relats que més curiositat despertaven entre els membres de l'equip, i reflexionant sobre com els hi havien transmès a l'escola. En moltes ocasions, van topar amb elements que els portaven a preguntar-se com era possible que allò no fos una obra de ficció, en descobrir que alguns relats i personatges havien estat exclosos, o

directament eliminats.

Els artistes kenians Ngartia Bryan i Abu Sense estaven cansats de sentir que no hi ha històries kenianes que valgui la pena narrar, i menys encara si tenen a veure amb la història del país

«L'incentiu ha estat sempre la curiositat. D'aquesta sensació n'hi ha més, molta més, en aquest discurs narratiu, que no s'ha compartit. Preguntar-nos què va passar en realitat a les sales de tortura de la presó de Nyayo House, o per què el govern es va deteriorar tant, o com és possible que les dones acabin quedant excloses del gruix de la història, o fins a quin punt el crim i la delinqüència sempre han format part de la nostra vida, o per què l'assassinat de Mboya, un polític de 39 anys, continua sent una de les efemèrides de la nostra història», explica Ngartia.

El 17 de maig de 2017, l'obra es va estrenar al Kenya National Theatre amb aforament complet; i això només va ser el principi.

Indagar en la història

Al capítol titulat «Sobre la cultura nacional» [3], Fanon s'ocupa de com definir una cultura nacional en un país que va ser colonitzat. Així, argumenta que «la circumstància colonial posa fi a la cultura nacional en gairebé qualsevol àmbit». Tanmateix, segons la seva opinió, «la cristallització de la consciència nacional alterarà estils i temes literaris, i crearà així mateix un públic completament nou». Segons Fanon, gràcies a això, sorgeix una «literatura de combat», que «modela la consciència nacional, donant-li una nova forma i contorn, obrint-la al món de forma gairebé inadvertida, i a horitzons nous i il·limitats». I, encara que el context pugui ser diferent, pot dir-se que *Too Early for Birds* ha aconseguit precisament això en «donar la volta al guió de la història», com diu Ngartia. Encara més:

«Aquestes produccions examinen històries generalment assumides com a certes, per després desacreditar-les. Per exemple, la lluita per la llibertat sol presentar-se com un esforç dels pobles Gikuyu, Embu i Meru, però sense desmerèixer el seu triomf, es pot ressaltar que els Gusii portaven lluitant per expulsar els anglesos des del 1908. D'altra banda, cal destacar el paper que les dones han exercit en la història de Kènia. Mentre Muthoni Nyanjiru liderava milers de persones el 1922, Wangu wa Makeri oprimia al poble revertint les expectatives socials relacionades amb la funció, la voluntat i els desitjos de les dones. La capitana general Muthoni Nyanjiru va combatre als boscos durant una dècada, i va ser una dels poques

mililitars Mau Mau d'alt rang que va arribar al final del conflicte sense ser capturada.»

Aquesta indagació en la història no només posa en dubte els relats sobre Kènia que veiem i coneixem, sinó que també permet comprendre millor les circumstàncies actuals. Durant el mandat de Daniel Arap Moir, molts dels seus detractors i opositors eren traslladats a un edifici conegut com Nyayo House, on una brigada especial, la Special Branch Division, els interrogava i, en molts casos, els torturava.

Indagar en la història no només posa en dubte els relats sobre Kènia que veiem i coneixem, sinó que també permet comprendre millor les circumstàncies actuals

Segons Ngartia, «la Special Branch va canviar el seu nom i la seva imatge, i en l'actualitat continua sent part de la policia keniana, que es va instaurar com una arma contra els kenians negres». Per això els assassinats a mans de la policia a Kènia (les víctimes de la qual solen pertànyer als segments menys afavorits de la societat) no són un fenomen nou, sinó que formen part d'un patró arrelat en el passat.

Tornar a explicar la història des d'una altra perspectiva

La primera obra es va dir «Unsung Heroes Edition», la segona «Dissent Edition» i, a aquesta, van seguir «Badassery Edition», «Brazen Edition» i «Tom Mboya Edition». Encara que tots els espectacles eren igual d'estimulants i informatius, Ngartia i molts entusiastes de *Too Early for Birds* coincideixen que el Brazen Edition va ser especialment irònic, perquè van ser dones les que van encarregar-se de la investigació, el guió, la direcció i la interpretació.

A càrrec de la LAM Sisterhood, una associació de dones formada per Laura Ekumbo, Aleia Kassam i Anne Moraa, aquest espectacle explicava la història de cèlebres kenianes, com Tsarina Patel, Mekatilili wa Menza i Field Marshal Muthoni. Va ser una actuació revolucionària, com va dir Maureen Wambui en la seva crítica de l'obra: «si hi ha una cosa que ens ensenya el Brazen Edition de *Too Early for Birds* és que s'ha eliminat o exclòs a les dones de la nostra història i dels nostres relats, i les seves aportacions han estat silenciades. Aquestes històries tractaven sobre dones que van tenir el valor de canviar l'*statu quo*, que van demostrar més del que s'esperava d'elles com a "sexe feble", i que van aconseguir els seus propòsits. Eren dones avançades a la seva època». El Brazen Edition va ser aclamat per la crítica i va pujar encara més el llistó. Tanmateix, el que va venir després va superar les expectatives tant de les creadores com del públic.

Existeixen molts moments crucials en la història de Kènia, caracteritzats per individus que van lluitar per un canvi i ho van aconseguir, que van posar en dubte l'*statu quo* o que van aportar una nova visió pel futur del país. Un d'aquests individus va ser Tom Mboya.

Mboya era un líder sindicalista, panafricanista i líder polític, que va tenir un paper clau en la lluita de Kènia per la independència; primer va ser Ministre de Justícia i Assumptes Constitucionals i després ministre de Planificació i Desenvolupament Econòmic. El seu carisma i la seva capacitat de lideratge el van situar entre els estadistes més respectats del continent africà.

Tanmateix, els somnis que tenia per al seu país es van interrompre el 5 de juliol de 1969, quan va ser assassinat als 39 anys a Nairobi. La vida i mort de Mboya són un episodi important en la història de Kènia. És considerat un heroi i un revolucionari que va existir fa molts anys a Kènia. Però què més sabem realment d'ell?

Existeixen molts moments crucials en la història de Kènia, caracteritzats per individus que van lluitar per un canvi i ho van aconseguir, que van posar en dubte l'*statu quo* o que van aportar una nova visió pel futur del país. Un d'aquests individus va ser Tom Mboya

Too Early for Birds va assumir la tasca d'explicar la seva història, però aquesta vegada a una escala molt més àmplia que en les edicions prèvies. «Era la primera vegada que ens centràvem en una història particular. És més, ara teníem equips d'investigació, escriptura i tècnica molt més grans, un ampli repartiment i un director nou, Mugambi Nthiga. Més important encara va ser el canvi de lloc de l'espectacle pel Visa Oshwal Community Center, que doblava la capacitat del Kenya National Theatre», afirma Ngartia.

L'èxit de l'edició de Tom Mboya va ser tan majúscul que es va llançar una campanya online per a una nova edició de l'espectacle. Encara que els brillants diàlegs, les extraordinàries interpretacions i l'impecable equip darrere de l'escena van permetre que l'edició de Mboya tingués tant èxit, hi va haver en joc un factor molt més important: «L'obra va humanitzar aquest mític personatge de la història de Kènia. Es va posar de manifest que els nostres llibres s'havien quedat a la superfície, i *Too Early for Birds* era allà per canviar les tornes», explica Maureen Wambui, des de la seva perspectiva com a espectadora.

El futur de la història

Too Early for Birds demostra que el teatre i la narració en un escenari poden canviar els discursos històrics a l'Àfrica a diferents nivells. Segons opina Dery Aduda, una altra assistent a l'obra, aquesta classe d'espectacles tenen la llibertat d'explicar històries sense la censura que sol haver en els mitjans de comunicació generals o en el sistema educatiu.

«No és que esperi que un canal de comunicació kenia digui que l'antic president Daniel Arap Moi era un assassí. Tampoc no espero que el professorat contradigui el programa que els donen per impartir. Però precisament per això és important proporcionar un relat oral de la història des d'un escenari.»

Segons l'opinió d'una de les guionistes, Meera Damji, mentre que la història, tal com s'explica a les escoles, fa que els alumnes es preocupin per aprendre tant com puguin per treure bones notes, al teatre, «l'element humà et connecta a la història que s'està narrant» i, d'aquesta manera, permet despertar la consciència de l'espectador sobre les realitats del passat.

I això no es va aconseguir només a través de les històries narrades, sinó també a través de la forma en què es van narrar. L'equip va decidir, a consciència, explicar la història «a la manera keniana»; el públic a qui anava dirigida l'obra no era occidental, de manera que no estava pensada per complaure la mirada blanca: era una producció per a kenians, la qual cosa significava utilitzar diverses llengües, música, referències de la cultura popular i diferents graus d'humor.

El creixent nombre d'editors, escriptors, cineastes i músics africans ha permès produir moltes noves històries, i el teatre participa, sens dubte, d'aquest florir. Com a escriptor i intèrpret, Ngartia Bryan creu que el teatre exerceix un paper molt important en la narració, la revisió i la popularització de la història de l'Àfrica, si bé el sector es troba davant certs reptes tant a Kènia com en altres parts del continent.

«Existeixen múltiples desafiaments econòmics, sobretot, la necessitat d'inversors al sector. L'auditori més gran del Kenya National Theatre dona cabuda a unes 300 persones, i el govern encara no ha complert la promesa que va fer, ja fa uns anys, de construir-ne un de més gran. D'altra banda, els auditoris privats són de mida similar i, en alguns casos, inassequibles.»

Idil Ahmed, membre de l'equip d'investigadors de *Too Early for Birds*, està d'acord que «les limitacions financeres, la manca de teatres dedicats a l'art, el suport insuficient del govern, així com el poc interès que hi ha per desenvolupar el talent artístic en el sistema educatiu, són una sèrie d'obstacles perquè el sector del teatre pugui florir a Kènia».

Malgrat aquestes dificultats, es pot pensar que, si els espectacles pengen el cartell d'«aforament complet», abunda el talent i el públic augmenta, el futur sembla prometedor per a *Too Early for Birds*, així com per a l'escena dramàtica keniana. El més important és que aquest tipus d'espectacles tenen la capacitat per despertar noves maneres de pensar en els individus i en la societat, ja que desconstrueixen el passat per crear un futur diferent. «Abans d'assistir a l'espectacle *Too Early for Birds*, no sabia fins a quin punt s'havia rentat la història de Kènia. Això no és el que ens van explicar a l'escola; la veritat és molt pitjor. Aquesta forma d'educació ens permet pensar de manera més crítica sobre la situació actual del país i ens ajuda a veure amb claredat el que succeeix quan la història es repeteix una vegada i una altra. Conèixer la veritat ens concedeix la possibilitat d'imaginar futurs millors», diu Michelle C després d'assistir a l'espectacle.

REFERÈNCIES

- 1 — Mudimbe, V. Y. (1988) *The invention of Africa: gnosis, philosophy, and the order of knowledge*, Bloomington: Indiana University Press.
- 2 — Fanon, F. (1968) *The Wretched of the Earth*, New York: Grove Press.
- 3 — Ibídem.

Samira Sawlani

Samira Sawlani és periodista, escriptora, columnista i analista especialitzada en temes relacionats amb l'Àfrica Oriental. Té un màster en Estudis Internacionals i Diplomàcia per la School of Oriental and African Studies (SOAS) i també ha treballat al sector de l'ajuda humanitària. Els seus articles s'han publicat a diverses capçaleres com Al Jazeera, The Guardian, Mail and Guardian i African Arguments.